

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ВИЗНАЧЕНЬ ПОНЯТТЯ «КОНЦЕПТ»

Куцос О. І.

кандидат філософських наук,

докторант кафедри слов'янських мов

*Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

З-поміж великого різноманіття термінів як загальнонаукового, так і гуманітарного характеру одне з найголовніших місць належить поняттю «концепт». Огляд наукових джерел дозволяє стверджувати, що наявні тлумачення концепту дуже різноманітні. Отже, необхідно є систематизація цих визначень, що дозволить, у свою чергу, ґрунтувати подальші лінгвістичні дослідження на чітко визначених вихідних поняттях. Зазначена систематизація може бути здійснена за допомогою такого якісно-кількісного метод дослідження, як контент-аналіз.

Для реалізації задуму методом суцільної вибірки дібрано та проаналізовано 150 дефініцій із навчальних та навчально-наукових українсько- та російськомовних видань, серед яких 34 наукові статті, 15 монографій, 86 дисертацій та авторефератів, 7 словників та енциклопедій, 8 підручників та посібників. В рамках здійсненого аналізу було виділено 10 смислових компонентів, що так чи інакше характеризують сутність поняття «концепт»: 1) когнітивний; 2) чуттєвий; 3) лінгвістичний; 4) комунікативний; 5) соціальний; 6) культурний; 7) національний; 8) аксіологічний; 9) історичний; 10) індивідуальний.

Когнітивний компонент представлений такими характеристиками, як: 1) комплексна ментальна одиниця; 2) глобальна розумова одиниця, що є квантом структурованого знання; 3) фіксоване у свідомості поняття; 4) одиниця колективного знання або свідомості; 5) ідеальні абстрактні одиниці, якими людина оперує у процесі мислення тощо. Чуттєвий компонент визначається наступним чином: 1) сприйняття дійсності за допомогою органів чуття; 2) безпосередні операції з предметами; 3) емоційна наповненість; 4) дані сенсорного сприйняття будь-якого об'єкту, продуктів уяви, життєвого досвіду; 5) сприйняття сутностей з різною силою, енергією, віддачею тощо.

Лінгвістичний компонент характеризується наступними тезами: 1) група носіїв мови; 2) мовна форма; 3) вербально означений вид; 4) мовне втілення; 5) вербалізація за допомогою мовних знаків; 6) фіксація в одиницях та категоріях мови; 7) мовне вираження; 8) мовна картина світу; 9) мовні категорії і структури; 10) мова мозку тощо. Комунікативний компонент охоплює такі характеристики, як: 1) мовна комунікація; 2) міжкультурна комунікація; 3) передача інформації; 4) процес спілкування; 5) реконструкція мовних одиниць для знаходження спільної мови; 6) комунікативні потреби людини; 7) процес комунікації; 8) підстановки значень, що полегшують спілкування; 9) діалогічність; 10) комунікативна ситуація тощо.

Соціальний компонент міститься у таких параметрах: 1) одиниця колективної свідомості; 2) результат пізнавальної діяльності людини та суспільства; 3) закріпленість у пізнанні індивідуума та суспільства; 4) віддзеркалення предметів, явищ, ситуацій, станів дій реальності; 5) усталені суспільно напрацьовані категорії і стани тощо. Культурний компонент втілюється у наступних фрагментах визначень: 1) культурна специфіка; 2) культурні компоненти; 3) культурна наповненість; 4) культурний феномен; 5) культурно-значуще утворення; тощо.

Національний компонент представлений такими параметрами: 1) національна ментальність; 2) національна пам'ять; 3) етнічна специфіка; 4) етнічний світогляд; 5) національно-когнітивний простір тощо. Аксиологічний компонент втілюється у наступних характеристиках: 1) аксіологічний вимір; 2) вищі духовні цінності; 3) ціннісні параметри; 4) духовний світ; 5) специфічна система оцінок тощо.

Історичний компонент присутній у наступних параметрах: 1) відображення історії суспільства; 2) історичний розвиток і сучасний стан дослідження предметів, явищ, ситуацій, станів, дій; 3) історичний досвід; 4) колективний спадок у свідомості народу; 5) певний етап розвитку народу тощо. Індивідуальний компонент відображений у таких характеристиках: 1) сприйняття людиною дійсності; 2) вплив психофізичних факторів; 3) індивідуальна свідомість; 4) суб'єктивний досвід; 5) ментальний світ людини тощо.

Наступний етап контент-аналізу полягав у знаходженні виділених компонентів у межах кожного конкретного визначення поняття «концепт». Наведемо кілька прикладів. Так, на думку Т. Врублевської, «концепт постає перед нами як мовно-культурний феномен, що існує у індивідуальній та колективній свідомості носіїв певного етносу

(народу, держави, країни, регіону тощо), відображає менталітет, історію, культуру та досвід, набутий індивідами у процесі трудової діяльності та розвитку суспільства. Концепти виникають у свідомості людини в результаті розумової діяльності та у процесі усупільнення, соціалізації і складаються із чуттєвого досвіду та предметної діяльності людини» [1, с. 216]. Згідно з запропонованою класифікацією, це визначення містить 9 із 10 компонентів – когнітивний, чуттєвий, лінгвістичний, соціальний, культурний, національний, історичний та індивідуальний.

О. С. Джеріх визначає концепт як «ментальне утворення, синтез мовних і немовних засобів вираження, що закріплені у пізнанні індивідуума та суспільства та зберігаються у національній пам'яті носіїв мови. Більшість науковців поділяють думку, що лінгвокультурологічний концепт відображає національно-культурну специфіку народів. Це уможливило дійти висновку про те, що концепти існують як в індивідуальній свідомості окремої особистості, так і в колективній свідомості певної мовної групи, представляють собою одиниці пізнання та інформаційної структури, яка відображає людський досвід» [2, с. 64]. Ця дефініція містить 6 із 10 компонентів, а саме когнітивний, лінгвістичний, соціальний, культурний, національний та індивідуальний.

В. Я. Жалай характеризує концепт як «найзагальнішу і найабстрактнішу ментально-пізнавально-мовознавчу одиницю, яка вербалізується у мові на рівні від окремої лексеми до розгорнутого дискурсу і позначає предмети, явища, ситуації, стани, дії тощо реальності, віддзеркалюючи їх сутність, історичний розвиток їх дослідження та сучасний стан їх наукового пізнання» [3, с. 144-145]. В цьому визначенні зафіксовано 4 з 10 компонентів – когнітивний, лінгвістичний, соціальний та історичний.

М. В. Залужна вказує, що «концепт – умовна ментальна структура. Він має чисто когнітивний статус і не існує поза мисленням. Значною мірою концепт обумовлений чинниками певної етнокультури, що також є його відмінною рисою. Але в усіх своїх варіантах концепт орієнтований на поняття як свій інваріант. Таким чином, в понятті сукупність ознак мислиться як жорстка і строго організована ієрархічна структура, тоді як в інтенціонал концепту як одиниці психологічної за своїм характером, можуть включатися і «зайві», випадкові ознаки, закріплені в особистому досвіді, в побутовому знанні індивіда»

[4, с. 38]. Отже, у цій дефініції присутні 5 із 10 компонентів – когнітивний, чуттєвий, культурний, національний та соціальний.

3 точки зору Н.С. Платонової, «концепт розглядається як багатомірна ментальна одиниця, що існує в людській свідомості, акумулює смислову та оцінну інформацію про певний фрагмент дійсності та має мовну проєкцію» [5, с. 10]. Таким чином, дане визначення включає лише 3 із виділених нами 10 компонентів – когнітивний, лінгвістичний та аксіологічний.

Контент-аналіз 150 дібраних нами визначень виявив, що когнітивний компонент представлений у 100,0% дефініцій, чуттєвий – у 28,0%, лінгвістичний – у 68,7%, комунікативний – у 8,7%, соціальний – у 37,3%, культурний – у 52,0%, національний – у 32,0%, аксіологічний – у 18,0%, історичний – у 10,0%, індивідуальний – у 38,0%. Таким чином, інваріантною складовою дефініції концепту є когнітивний компонент, який доповнюють та розширюють лінгвістичний і культурний компонент. Отже, узагальнене визначення концепту базується на визнанні провідної ролі розумових утворень, які опосередковуються мовною та культурною специфікою тієї чи іншої спільноти. Відчутна, проте менша представленість соціального та національного компонентів може пояснюватися тим, що вони не фігурують окремо від культури в її широкому розумінні, а є підґрунтям, на якому вибудовуються ті чи інші культурні конструкти. Те саме стосується й таких компонентів, як індивідуальний та чуттєвий: концепт є, перш за все, відображенням узагальненої картини світу, і вже потім – відображенням картини світу окремої особи. Ми вважаємо, що отримані результати дозволять у подальшому викристалізувати визначення поняття концепту з урахуванням ступеня вираженості того чи іншого компоненту.

Література:

1. Врублевська Т. Поняття «концепт» у лінгвокогнітивних дослідженнях: етимологія, основні підходи до визначення. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія*. 2014. Вип. 19. С. 213–217.
2. Джеріх О. С. «Концепт» у сучасній когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології: поняття та структура. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. 2018. Вип. 35-36. С. 61-69.

3. Жалай В. Я., Жалай А. В. Концепт «Концепт» як базова одиниця когнітивної лінгвістики і пареміології. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2012. Вип. 28. С. 143–149.
4. Залужна М. В. Лінгвістичні виміри невизначеності: принцип – категорія – поняття – концепт – фрейм. *Нова філологія*. 2014. № 64. С. 34–39.
5. Платонова Н. С. Становление и развития межъязыковых коррелирующих концептов «Glamour» и «Гламур» : дис. канд. ... филол. наук. Москва, 2011. 27 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-278-7-47>

ЛОГІЧНА КАТЕГОРИЗАЦІЯ ОЗНАКОВИХ СЛІВ

Мединська Н. М.

*доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української мови та літератури,
проректор з навчально-методичної роботи
Міжнародного економіко-гуманітарного
Університету імені академіка Степана Дем'ячука
м. Рівне, Україна*

Дослідження ознакових слів зумовлено загальним спрямуванням сучасної лінгвістики на комплексне вивчення лексико-граматичних класів слів, які з погляду когнітивної лінгвістики об'єднані поняттям ознаковості [1; 2].

Категорія ознаки як одна з універсальних (семантичних) категорій, детермінована на основі перцептивного досвіду людини в поняттях *якість, ознака, відношення*, як невіддільна від носія (предмета) властивість. Якість є мірою речі, вона абсолютна, а ознака – відносна, але і та, і та невід'ємні від речі – у ній вони об'єктивовані.

Логічна категоризація світу в мові на речі та ознаки лежить в основі класифікації слів на частини мови: субстанція (предмети, речі) формує лексико-граматичний клас іменників. Дієслова і прикметники становлять ядро ознакових слів, до яких долучаються прислівники, числівники з кількісно-предметним значенням, займенникові